

Pap József

A VÁLASZTÓJOG ÉS A VÁLASZTÓKERÜLETI BEOSZTÁS PROBLEMATIKÁJA ERDÉLYBEN (1848–1877)

Mint a magyar történelem folyamán oly sokszor Erdély a dualizmus időszakában is igen sajátos belső viszonyokkal rendelkezett. Köztudomású, hogy az unió után is fennmaradt a királyhágón-túli területek bizonyos fokú különállása. Ennek következtében az unió ellenére a kortárs szóhasználatban továbbra is gyakran megfigyelhető, hogy a Magyarország és Erdély megnevezés egymás mellett fordul elő. A dualizmuskori magyar politikai életben szintén fontos szerepet játszott a hajdani Nagyfejedelemség. Talán nem tévedünk akkor, ha azt állítjuk, hogy kevés olyan régiója volt Magyarországnak, mely oly jelentős érzelmeket váltott volna ki a 19. század magyar közgondolkodásában, mint Erdély. Politikai téren mind a változás, mind pedig a változatlanság szenvedélyes viták forrása lehetett, melyek szorosan összekapcsolódtak a magyarság szerepével és a nemzetiségi kérdéssel. Így volt ez a politikai rendszer alapját jelentő választójogi szabályok és a választókerületi struktúra kialakulási folyamata során is. Jelen tanulmányunkban azt a vitát szándékozunk bemutatni, mely 1848-tól elvezet minket az 1877-es évig, mikorra kialakult az a végleges kerületi beosztás, mely a politizálás terepét jelentette Erdély számára egészen 1910-ig, az utolsó magyar választásig. Ezzel párhuzamosan tárgyaljuk a választójog kérdését is, hiszen annak szabályozása Erdély esetében szintén komoly problémát jelentett a kortársak számára. Ez alkalommal nem térünk ki a választók létszámának problematikájára, az erdélyi országgyűlési választások eredményeinek, képviselőinek bemutatására, ezt a közeljövőben megjelenő tanulmányainkban tesszük meg.

1. Az 1848. évi választójogi törvény hatása az erdélyi választók összetételére

Az 1848-as erdélyi választójogi törvény megszületésének folyamatát részletesen bemutatta Egyed Ákos és Ruszoly József, ezért itt csak röviden összefoglaljuk.¹ A vita két kérdés körül zajlott. Az egyik közvetlenül nem kapcsolódik munkánkhoz, ez arról folyt, hogy a rendi szabályok szerint választott országgyűlés küldjön-e követeket Pestre, vagy tartsanak új választásokat. Az új választások szükségességét kétségbevonók elsősorban arra hivatkoztak, hogy a magyar

¹ *Ruszoly József*: Az országgyűlési népképviselői jog sajátosságai Erdélyben. Az 1848:II. (kolozsvári) t. létrejötte. In: Debreceni Szemle 1998. 3. 463–482. (a továbbiakban: *Ruszoly*, 1998.); *Egyed Ákos*: Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése. Marosvásárhely, 2001. 98–103. (a továbbiakban: *Egyed*, 2001.)

országgyűlés tervezett kezdőnapjáig, július másodikáig túl rövid idő állt rendelkezésre.²

Az új választások új választójogi törvényt feltételeztek, ami Wesselényi Miklós szerint azt eredményezte volna, hogy a megyék és a szász székek román képviselőket küldtek volna Pestre. Ezt azonban a nemzetiségi probléma fokozódása miatt nem tartotta előnyösnek.³ A választójog kérdése tehát szorosan összekapcsolódott a nemzetiségek ügyével. Az erdélyi politikusok egyetértettek abban, hogy a magyar szabály – negyed jobbágytelek minimális birtoklása – Erdélyben az úrbériség hiánya miatt nem alkalmazható. Földbirtokminimum helyett adócenzus alkalmazását határozták el. Szász Károly, Vízakna követe, a nagyenyedi líceum professzora, amellel állt ki hogy a választók számának gyarapítása végett 5 forint adóminimumot állapítsanak meg. A május 31-ei ülésen azonban 8 forintos küszöb alkalmazása mellett döntöttek. A választó nélkül maradt falvak lakossága pedig közvetett képviseletre kapott lehetőséget. A száznál kevesebb „füsttel”, vagyis családdal rendelkező falvak egy, annál többel bírók pedig kettő képviselőválasztó – mai kifejezéssel élve elektor – választására lettek jogosultak.⁴ Az országgyűlés június 2-án megtartott ülésén végül alapvetően az előzetes megbeszélések során elfogadott tervezetet mellett foglaltak állást a követek, és azt küldték az uralkodó elé szentesítésre.

Egyed Ákos monográfiájában – az 1848-as adólajstromok alapján – összesítette a választásra jogosultak számának változását.⁵ 1848-ban a vármegyékben és Fogaras vidékén füstök alapján 1769 személy, az adóminimum alapján pedig – 117 179 adózó közül – 2255 fő jutott választójoghoz. Közülük 596 fő magyar, 896 szász, 2352 pedig román nemzetiségű volt. Az öt székely székben 460 fő füstök, a 21 241 adózó közül pedig 92 adóminimum alapján választott. 497 székely mellett 55 román kapott újonnan választójogot. A 11 szász székben, amibe beszámították a városokat is, 455 fő füstök után, a 82 402 adózó közül pedig 5971 személy az adóminimumnak való megfelelés alapján került a választók közé. A szászföldi új választók közül 5648 fő volt szász, 593 román és 185 székely-magyar nemzetiségű.⁶ 1848-ban tehát 11 002 fő kapott újonnan választójogot, 75% az adócenzus, 25% pedig a füstök utáni közvetett választójog alapján

² Ruszoly, 1998. 465.

³ Ruszoly, 1998. 465.; Egyed, 2001. 99.

⁴ Ruszoly, 1998. 468–469.; Egyed, 2001. 102–103.

⁵

	A választójog alapja		Összesen	Választók etnikai megoszlása			
	füstök	adómini- mum		Magyar	Székely	Szász	Román
Vármegyék és Fogaras vidék	1769	2255	4024	14,8%	-	22,3%	62,9%
Székely székek	460	92	552	-	90,0%	0,0%	10,0%
Szász székben	455	5971	6426	2,9%		87,9%	9,2%
Összesen	2684	8318	11002	11,6%		59,5%	28,9%

⁶ Egyed Á.: Erdély 1848 i. m. 106–107.

részesült a politizálás lehetőségében. A megyei területeken 56% volt az adócenzus alapján szavazók aránya, a szász vidékeken 93%, a székely székekben pedig csupán 16,6%. Az új választók 11,6%-a volt székely vagy magyar, 59,5%-a szász, 28,9%-a pedig román. A román nemzetiség a megyei területeken volt a legjelentősebb új választói csoport (63%), a szász természetesen a szász székekben (88%), a székely pedig a Székelyföldön (90%). Az választók lajstromába felvett 108 426 adózó közül csak 4024 fő (3,7%) jutott adócenzus alapján választójoghoz, ami elmaradt az országos 5,2%-os aránytól. Az erdélyi választójogi rendezés egyik sajátossága tehát az volt, hogy a hajdani földesúri függésben élő parasztság választójoghoz juttatása, a szerényebb jövedelmi viszonyok miatt elmaradt a Magyarországon megfigyelhető mértéktől. Az erdélyi választók legjelentősebb csoportját a régi jog alapján választók képezték. Szerepük idővel egyre csökkent, de a dualizmus időszakában Erdély egyik sajátossága maradt a régi jogon választók magas aránya.

2. Erdély választókerületei 1848-ban

Az erdélyi népképviselők számával és megoszlásával a pozsonyi és a kolozsvári diéta is foglalkozott. Az 1848. évi V. törvénycikk már gyakorlatilag kész kerületi beosztást tartalmazott. A magyar országgyűlés rendkívül egyszerűen oldotta meg Erdély képviseletét, hiszen a megyék, székek, vidékek és szabad királyi városok 2–2, a kiváltságolt települések pedig 1–1 képviselői helyet kaptak. A kortársak, ahogy azt később látni fogjuk, tisztában voltak azzal, hogy az átmenetinek tekintett rendszer inkább testületi, mint népképviseleti jelleget hordozott magában.

Az erdélyi országgyűlés megnyitását megelőzően, a május 28-án tartott előzetes egyeztetésen – „nemzeti gyűlésen” – már tárgyalták a kérdést. Kemény Dénes, Alsó-Fehér vármegye követe, belügyminisztériumi államtitkár olvasta fel a magyar országgyűlés által alkotott törvénycikkeket. A vita során derült ki, hogy Pozsonyban tévesen állapították meg a képviselői helyek számát, hiszen két szabad királyi várost, Erzsébetvárost és Szamosújvárt nem soroltak fel a törvénycikkben, ennek orvoslása után Erdélynek nem 69, hanem 73 képviselői helyre volt jogosultsága.⁷

Mind a magyar, mind az erdélyi országgyűlésen elmaradt az erdélyi városok, megyék és székek kerületeinek lakosságszámhoz való igazítása. A magyar országgyűlés az 1848. évi VII. törvénycikk 3. paragrafusában szolt az erdélyi képviselőküldés módjáról: „a kilencz magyar, öt székely és tizenegy szász megyéket, székeket és vidékeket, valamint Kolozsvár, Maros-Vásárhely és Fejérvár szabad kir. városokat kétkét – összesen 56 szavazat – a többi képviseleti jogot gyakorló városokat – számszerint 13-at – egyenként egyegy szavazat illeti.”⁸ A törvény fogalmazói a 2–2 hellyel rendelkező vármegyék, székek és vidékek mellett tehát minden rendi képviselettel rendelkező településnek biztosították az önálló képviseletre való jogot. Az erdélyi országgyűlés a II. törvénycikk 7. para-

⁷ *Egyed*, 2001. 62.

⁸ Corpus Juris Hungarici. Az 1848. évi magyar törvénycikkek.

grafusában sorolta fel – Erzsébetvárossal és Szamosújvárral kiegészítve – a képviselőket megválasztott 18 települést.

Erdélyben a településeket is nációnként osztályozták.⁹ Országgyűlési képviselői joggal rendelkező magyar szabad királyi városnak számítottak Kolozsvár, Gyulafehérvár, és az 1791. évi 61. törvénycikk által a „magyar nemzet kebelében belül létező szabad királyi városok sorába” felvett két örmény város, Szamosújvár és Erzsébetváros.¹⁰ E városok az erdélyi országgyűléseken is két követvel voltak jelen. Nemes városi rangot viselt ugyan Dés, Ó- és Újtorda is, lakosaik nemesnek számítottak, de ezzel nem járt együtt az önálló képviselői joga, vármegyéjük követválasztásában vettek részt. A vármegyei hatóság alatt álló mezővárosok¹¹ szintén rendelkeztek országgyűlési képviselői joggal. Abrudbánya, Vízakna, Vajdahunyad, Hátszeg, Szék, Kolozs és a partiumi Zilah tartozott közéjük.¹² Székelyföldön egy szabad királyi város volt, Marosvásárhely. A város két követet küldött az erdélyi diétára. A székely mezővárosok – Oláhfalva, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva, Csíkszereda, Bereck – 2–2 követet küldtek az országgyűlésre.¹³ A szász városok csak székekkel, vagy vidékekkel közösen küldhettek követeket, ilyen önálló joggal azonban nem rendelkeztek.¹⁴ A felsorolt városok közül Zilah 1848-ban elveszítette országgyűlési státuszát, hiszen ekkor életbe lépett a Partium visszacsatolása. Ezzel az a furcsa helyzet állt elő, hogy az unióra lépett Erdély települései megtarthatták korábbi előjogaikat, de Zilahra ez már nem vonatkozott, és lakosság-száma alapján nem volt jogosult az önálló képviselőire.

Ez a választókerületi beosztás azonban igen aránytalan volt, ezért változásra volt szükség. Erre azonban már csak a dualizmus időszakában kerülhetett sor. A kerületi rendszer megváltoztatása feltételezte a közigazgatási rendszer reformját is, így a kérdés végleges rendezésére a kiegyezést követően még három országgyűlési ciklust kellett várni. A következő fejezetekben ezt a vitát fogjuk bemutatni, a parlamenti naplókban hozzáférhető országgyűlési beszédek alapján.

⁹ Nem célunk az erdélyi városfejlődés sajátosságainak bemutatása, csupán a rendi képviselői joggal bíró településeket soroljuk fel. Az erdélyi városokkal kapcsolatos újabb publikációk közül kiemelkedik *Pál Judit: A városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914. Csíkszereda, 2003.* (a továbbiakban: *Pál, 2003.*) és *Sonkoly Gábor: Erdély városai a XVIII–XIX. században. Bp., 2001. c. munkája.*

¹⁰ *Corpus Juris Hungarici. Az 1791. évi erdélyi törvénycikkek.*

¹¹ Az erdélyi és székelyföldi városokkal kapcsolatos terminológiai problémákról lásd: *Pál, 2003. 15–17.*

¹² *Dósa Elek: Erdélyhoni jogtudomány, az alkotmányos Erdélyhonban az 1000-ik év óta törvényszerűen költ s az 1849. évig érvényességgel birt törvények és szokások szerint szerkesztve. Kolozsvár, 1861. I. 74–76.* (a továbbiakban: *Dósa, 1861.*)

¹³ *Dósa, 1861. 94–95.*

¹⁴ *Dósa, 1861. 103.*

3. Erdély választói összetételével és választókerületi beosztásával kapcsolatos országgyűlési viták (1874, 1877)

Az erdélyi országgyűlési választók létszámával, a kerületi beosztásban tapasztalható anomáliákkal a kiegyezést követően a magyar országgyűlés részletesen foglalkozott az új választójogi szabályokról szóló 1874. évi XXXIII., valamint az új megyebeosztás alapján készített kerületi beosztásról szóló 1877. évi X. törvénycikk vitája során. Az országgyűlési vita egyes szakaszaiban szinte csak az erdélyi ügyekkel foglalkoztak a képviselők. Az ország egyetlen területének sem sikerült ilyen mértékben magára vonni a figyelmet. A tárgyalások folyamán az erdélyi magyar politikai elit a román, a szász és bizonyos esetekben a magyar eliten belül sajátos székely érdekekért fellépő székely képviselőkkel szemben is sikerrel tudta védelmezni érdekeit. Nem célunk a törvénytervezetek vitájának részletes bemutatása – minek előtörténetét részletesen elemezte Gerő András is,¹⁵ – témánkhoz kapcsolódva csupán az erdélyi viszonyok szabályozásával kapcsolatos polémiára térünk ki.

3.1. Erdély kérdése a választási törvénytervezet 1874-es vitájában

Az új választójogi törvény általános vitáját 1874. július elsején kezdte meg az országgyűlés.¹⁶ Még az általános vita kezdete előtt Nemes Péter, Kolozs vármegye mócsi kerületének képviselője különvéleményében érintette az új szisztéma egyik legfontosabb elemét, nevezetesen, hogy milyen adó számít be Erdély esetében a választójogi kritériumként megszabott 8 forint 40 krajcáros minimumba. Mivel úgy vélte, hogy a tervezet készítői pontosan nem állapították meg, hogy mekkora föld után fizettek ennyi adót 1848-ban, azt javasolta, hogy előbb vizsgáljanak meg 12 megnevezett vármegyei települést az 1848-as és 1854-es adótáblák tükrében, és csak ezt követően foglalkozzanak az Erdélyt érintő szabályozással. Torma Károly házelnök az indítvány megvitatását a törvénytervezet részletes vitájának a sorába halasztotta el.¹⁷ Már ebből a gyors felszólalásból is látszott, hogy az Erdéllyel kapcsolatos új szabályozás jelentős polémiát fog eredményezni a képviselőházban.

A választási törvényjavaslat általános vitáját gróf Szapáry Gyula belügyminiszter kezdte meg. Beszédében kiemelte, hogy a kormánynak nem volt célja a választójogúak körének kiterjesztése, amit egyébként is veszélyesnek tartott, és nem is látta szükségét, hiszen „nincsen a társadalomnak oly osztálya, hogy nincs a birtoknak, a vagyonnak, a foglalatosságnak oly neme, mely e politikai jog gyakorlatára kellő befolyással ne bírna”. Kiemelte, hogy bár „Nem állithatja rólunk senki, hogy a hazánkban lakó idegen ajkú nemzetiségek iránt kellő méltányossággal és előzékenységgel ne volnánk” de „nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy önmagunk iránt is vannak kötelességeink, melyekről megfeledkeznünk

¹⁵ Gerő András: Az elsőpró kisebbség. Bp. 1988. 30–55.

¹⁶ Az 1872. évi szeptember hó 1-re hirdetett országgyűlés Képviselőházának naplója. I–XVII. kötet. Szerk.: Nagy Iván. Bp., 1872–1875. XI. 152. (a továbbiakban: Képviselőházi Napló 1872.)

¹⁷ Képviselőházi Napló 1872. XI. 152–153.

nem szabad; (Helyeslés jobb felől.) hogy vannak határok és korlátok, melyeket túllépni önmagunk, és saját nemzeti létünk ellen elkövetett bűn volna.” A választójog, a miniszter szavaiban tehát már a vita legelején összekapcsolódott a nemzetiségi kérdéssel.¹⁸ Erdélyről szólva Szapáry indokoltnak minősítette annak külön kezelését, hiszen az a birtok és a vagyoni viszonyok tekintetében jelentősen különbözött Magyarországtól. A külön elbírálás hatását azonban nem tartotta jelentősnek, hiszen Magyarországon 7%-os, Erdélyben pedig 6%-os választói aránnyal számolt.¹⁹

Az ellenzék részéről a Kecskemétet képviselő Mocsáry Lajos válaszolt a miniszteri beszédre. Mocsáry felszólalásában kiállt az általános választójog bevezetése mellett. Úgy látta, hogy a választójog korlátozásával nem lehet megakadályozni Magyarország feldarabolódását. Rámutatott arra, hogy a kerületek jelentős részében a választók korábban is nemzetiségiek voltak, és csupán a kerületenkénti választói létszám növe az általános választójog következtében, a kerület etnikai karaktere nem változna meg. A választási törvénnyel együtt szükségszerűnek látta azonban a kerületi beosztás megváltoztatását is. Az erdélyi állapotokat egyszerűen botrányosnak nevezte, hiszen míg egyes megyei kerületekben 250 000 lakos, addig a városokban néhány ezer lakos jutott egy mandátumra. Kiemelte, hogy a tervezett szabály szerint Erdélyben akár 36 hold földet kell birtokolni ahhoz, hogy valaki választójogot kapjon. Nem értett egyet azzal sem, hogy a régi nemesek választójogukat megtarthatták. Mocsáry tehát az ellenzék nevében nem az 1848-as szabályozás módosítását, hanem egy új törvény megalkotását tartotta szükségszerűnek.²⁰

A vita a július 2-ai ülésen folytatódott. Horváth Gyula, Küküllő vármegye felső kerületének képviselője interpellációjában Erdélyt érintő kérdést intézett a belügyminiszterhez, melyben azt tudakolta, hogy az előző napi beszédében említett új erdélyi választókerületi beosztással párhuzamosan a jövőben rendezni fogják-e a megyék és a Királyföld helyzetét. Szapáry az őszi ülészakra ígérte az új kerületi rendszer alapjait kijelölő törvényjavaslat elkészítését.²¹

Szintén az ellenzék soraiból emelkedett szólásra Irányi Dániel, aki Mocsáryhoz hasonlóan elutasította a törvényjavaslatot. Ő az általános választójog mellett érvelve hivatkozott a Székelyföldre, ahol gyakorlatilag az általános választójog alapján szavaznak a közszekelyek és mégsem volt megfigyelhető, hogy „Székelyföldön több rendetlenség fordult volna elő: mint bárhol másutt, sőt talán kevesebb”.²²

Az általános választói jog követelése miatt a kormányoldal képviselői válaszaikban a 48-as ellenzéki és a nemzetiségi képviselői csoportot egyben kezelték. Az ellenzék szónokaihoz csatlakozott Polit Mihály (Mihail Polit) pancsovai képviselő. Polit a választójog kiterjesztésétől az ország stabilabbá válását várta: „idővel, Magyarország nem nemzeti, hanem nemzetiségi állammá alakíttatnék

¹⁸ Képviselőházi Napló 1872. XI. 161.

¹⁹ Képviselőházi Napló 1872. XI. 162.

²⁰ Képviselőházi Napló 1872. XI. 163–172.

²¹ Képviselőházi Napló 1872. XI. 178.

²² Képviselőházi Napló 1872. XI. 183.

át; legbensőbb meggyőződésem tehát az, hogy Magyarország idővel – nem mondom most – idővel, és ezt hangsúlyozom – vagy lesz egy keleti Svájc, vagy nem lesz.” Felhívta a figyelmet arra, hogy az erdélyi viszonyokhoz hasonlatos anomáliák a „Határőrvidéken” is megfigyelhetők, csak itt a túl nagy kerületek jelentettek gondot. Az általános választójog bevezetése mellett a délvidéki kerületek számának szaporítását is szükségesnek tartotta. Beszédét egy merész szófordulattal zárta – „ha ezen nagy kérdés szőnyegre jő, mi szerbek azt fogjuk mondani: majd meglátjuk egymást. Bei Philippi sehen wir uns wieder.” – ami igen nagy hullámokat vert a képviselőházban. A Philippire való hivatkozás a nemzetiségi kérdést takarta az elkövetkező napokban.²³

A vitához hozzászólt Tisza Kálmán is, aki elfogadta a törvénytervezetet és elutasította az általános választói jog eszméjét. „Szerintem az igazság ott van, hogy az általános szavazatjog önmagában nem csak bajt nem okoz; de ha megvannak a kellő viszonyok, melyekben alkalmazandó: minden államnak javára fog válni. De ha behozatik, mielőtt e viszonyok megvolnának: minden államnak és mindenütt a szabadságnak van kárára.” – foglalta össze mondanivalóját. Tisza visszautasította Mocsáry és Polit kritikáját, mely szerint a törvényt a nemzetiségek ellen fogalmazták. Mocsárynak a szemére vetette, hogy egy „eredetére nézve is magyar képviselő” „adja oda a nevét ily agitatio támogatására”. Ebből azt a következtetést vont le, hogy igen nagy erő létezik „az országba és annak határain kívül” amely a magyar politikai nemzet ellen – „ellenünk” – támad. A keleti Svájc eszméjét pedig azzal utasította vissza, hogy ebben az esetben már nem Magyarország, hanem Svájc lenne, tehát a szerb képviselő kétségbe vonja az ország létjogosultságát.²⁴

Az ellenzék nevében Helffly Ignác utasította vissza Tisza szavait, de természetesen a Deák pártból és a Balközépből szerveződő félben levő új kormányoldallal szemben akarataikat nem tudták érvényesíteni, és az országgyűlés 1874. július 7-én részletes vitára is alkalmasnak találta a törvénytervezetet, az általános választójog eszméjét tehát elvetették.

Az általános vitában már szóba került Erdély, de ekkor még az általános választójogra, és ezzel kapcsolatban a nemzetiségi kérdésre koncentráltak a polémiába bekapcsolódó képviselők. A királyhágón-túli kerületekről is ebben az összefüggésben esett szó. Ez egyébként előrevetítette, azt is, hogy az erdélyi külön szabályozás egyik legvitatottabb eleme elvetésének vagy támogatásának gyakran az indoka, a román és a szász nemzetiség választójogi helyzete lesz.

3.2. A régi jog alapján álló választójog kérdése

A részletes vitát július 8-án kezdték meg a képviselők. Orbán Balázs a vita elején, a régi jogot illető második paragrafus tárgyalásakor, a székelyeket érintő kedvezőtlen változásokkal kapcsolatban emelkedett szólásra. A választási törvénytervezethez csatolt indoklásban található táblázat adataira hivatkozott, ebben az öt székely szék esetében 1872-ben 54 420 választó szerepelt, az új tör-

²³ Képviselőházi Napló 1872. XI. 192–193.

²⁴ Képviselőházi Napló 1872. XI. 209–210.

vénytervezet értelmében azonban csak 13 549 fő. A törvényjavaslat 2. paragrafusa ugyan továbbra is megadta a választójogot azoknak, akik 1848 előtt azt bírták és az ún. régi jog alapján 1848 és 1872 között a választói névjegyzékekbe bekerültek. Orbán Balázs szerint a székelyek esetében ez a szabály nem érvényesülhetett, mert annak ellenére, hogy 1848-tól kezdve régi jog alapján bírtak a választásra jogosultsággal, mégis jelentősen csökkent a székely választók száma a táblázat rubrikáiban. A képviselő nem talált ugyan oly részt a törvénycikkben, ami nyíltan elvette volna a „szabad székelyek” általános választói jogát, és őket a cenzus alá rendelte volna, de mégis erre következtetett a számokból. Orbán Balázs kifejtette, hogy „minden születési előny jogtalannak, minden előjog átkosnak tetszik” számára és ezért a székelyek szavazati jogát nem a nemesi kiváltság, hanem a demokrácia alapján követelte. Az általános választói jogot elvetette, hiszen „a nép millióinak” az alkotmányosságot még meg kell tanulnia, hogy „a politikai érettség vizsgáját” letegyék, és ebben a folyamatban „nem hiányoznak az oly oktatók, kik az alkotmányos életre a muszka kancsuka-tan szerint óhajtják dressirozni” az „ujoncokat”. „Meg kell várnunk: míg a műveletlenségen élődiéskedő ultramontanizmus békáitól a nép mentesül.” A székelyek azonban „elég értelmi és érettségi garantiát nyújtanak arra, hogy, a mint azt eddig is a haza üdve- és előmenetelére használták: ugy ezután se fognának azzal visszaélni”. A Székelyföld és a székelyek esetében külön elbírálást tartott szükségyszerűnek, az itt fenntartandó általános szavazati jogot pedig nem a nemesi kiváltságokból, hanem a magasabb politikai-kulturális fokból vezette le.²⁵

Az Orbán Balázs által idézett táblázat a választási törvénytervezet indoklásában található, és azt elemzi, hogy miként változna a szavazók száma abban az esetben, ha az ország teljes területén a 10 forintos adócenzushoz kötnék a választójogot. Az indoklás kifejtette, hogy az egységes kulcs „nemcsak nagy mérvű és lényeges eltérést szül általán a választók számára nézve, hanem tetemesen megváltoztatja a különböző megyékben a volt választók, valamint az egyes megyék lakossága és választói közt eddig fennállott számarányt is”. És pontosan emiatt jelentette ki, hogy az egységes kulcs nem alkalmazható. Emellett statisztikai adatokkal támasztotta alá, hogy a kerületek lakosság száma között nagy aránytalanságok tapasztalhatók, ezért szükségesnek tartja az új választókerületi beosztás elkészítését is. Ezt azonban egy külön törvény feladatának jelölte meg. A második paragrafus, a régi jog alapján való választójog indoklásánál kijelentette, hogy ezt senkitől nem lehet elvenni. Erdély esetében pedig megjegyezte, hogy habár a választók 2/3-a a régi jog alapján szerepel a névjegyzékekben, nagy részük más joggal is bír.²⁶

Orbán Balázs tehát nem megfelelően értelmezte az indoklást, hiszen az nem szólt a székelyeket érintő jogok elvételéről, és a választói létszám csökkenését éppen negatív példaként hozta fel az egész országra egységes választójogi szabály ellen. Orbán Balázs szavai azonban szólásra készítették Fabriczius Károly (Carl Fabricius) segesvári szász képviselőt. A másnapi – június 9-ei – hozzászó-

²⁵ Képviselőházi Napló 1872. XI. 341–342.

²⁶ Az 1872. évi szeptember hó 1-re hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai. I–XXVII. kötet. Bp., 1872–1875. XVI. 276–283.

lásában elutasította, hogy a régi jogot 1872-ig kiterjesztve értelmezi a vitatott törvénytervezet. Külön kiemelte az erdélyi aránytalanságot, ami azáltal tűnt még igazságtalanabbnak számára, hogy míg a Királyföldön a polgárok előjogait nem ismerte el, addig a Székelyföldön szinte általános választói jogosultságot eredményezett. Kétségbe vonta Orbán Balázs azon kijelentését, hogy a jog fenntartása a magasabb értelmiségi fokkal indokolható lehetne, hiszen: „vajon a valódi értelmiség uralkodásra emelkedett azon vidéken, a hol, a magyar statisztikai évkönyvi kimutatások szerint 70 294 tanköteles gyermekek közül 32 751 az iskolákba nem járnak, avagy hol a finemhez tartozó 20 éves életkort meghaladott olvasni és írni nem tudók száma, a belügyminister ur jelentése szerint, 60 149 választók ellenében 30 872-re rug.” Javasolta a régi jog alapján való választójog elvetését és az adócenzus lecsökkentését. Csak ezt követően tartotta lehetségesnek, a választókerületeknek a választók számához való igazítását.²⁷

Fabricius javaslatát Eötvös Károly utasította vissza, Orbánnal elvben egyetértett, de az „ezeréves jog”-ra való hivatkozást nem tartotta célszerűnek.²⁸ Szilágyi Dezső azonban szintén nem tartotta védhetőnek azt a nézetet, hogy értelmiségi alapon kivételt lehetne tenni a székelyekkel. De a régi jog megtartását Tisza Kálmánnal egyetértve szükségesnek tartotta.²⁹

A régi jog kérdése tehát már szorosan érintette Erdélyt. A probléma lényege gyakorlatilag az volt, hogy a közsékelyek nemesi jogú személyeknek számítottak-e 1848-ban. Talán nem véletlen, hogy Dósa Elek 1861-ben megjelent munkájában igen részletesen foglalkozott a kérdéssel. A székelyeket, az *Approbata Constitutiok* 3. rész 76. cím 12. cikkulusa szerint három részre osztotta („*trium generum siculus*”: nemesi rend vagy primori főnemesi rend; lófő és „darabant”). „A nemzeti fejedelmek uralkodásának megszüntetése utáni idők folytában” azonban a törvényekkel ellentétben „a lófő s darabanti rendek adófizetés s egyéb közterhek alá kényszerítették mind e mai napig”, ennek alapján kérdéssé vált a lófők és a közsékelyek nemesi rangja. A nemesi jogok alátámasztása során hivatkozott a Diploma Leopoldinum 14 pontjára, ahol a székelység egészét nemesnek nevezték. Szavai szerint ez alól csak „a székelyföldön lakott jobbágyok” képeztek kivételt. (Megemlítendő azonban, hogy az eredeti szövegben „nem értjük azonban ide a székely parasztokat vagy jobbágyokat” szövegrész szerepelt.) A szerző nem ismert olyan törvényt, amely ettől a jogtól megfosztotta volna őket. A székelyek közötti különbségtétel alapja csupán a vagyoni és nem a jogi helyzet volt, hiszen ennek függvényében kellett különböző anyagi megterhelést jelentő katonai szolgálatot vállalniuk. Értekezése szerint külön csoportot alkottak a városlakó székelyek. Marosvásárhely szabad királyi városban lakók, mint arról már szóltunk, megőrizték jogaikat. A „mezővárosiak s kiváltságolt községbeliek, kik mint székelyek, a kiváltságleveleikben foglaltakon kívül, igényelhetik fenebb elősorolt sajtáságos kiváltságait a székelyeknek, de csak azon esetben, ha származásukra nézve valóságos székelyek és székely örökséget is

²⁷ Képviselőházi Napló 1872. XI. 345–346.

²⁸ Képviselőházi Napló 1872. XI. 347.

²⁹ Képviselőházi Napló 1872. XI. 350.

bírnak.”³⁰ Ezen településeken tehát nem volt elegendő a származás, hanem székely birtokkal – fundussal – is bírni kellett.

Szivák Imre kiemelkedő jelentőségű munkájában is részletesen szól a régi jogról. Erdély kapcsán azonban csupán annyit jegyzett meg, hogy ott azokat is felvehették ezen az alapon a választók névjegyzékébe, akik a választójogot 1848-ban nem gyakorolták. 1874 után a jogalap megállapításához nem állt rendelkezésre más forrás, mint az 1848 után keletkezett választói névjegyzékek. A kérdés azonban a századfordulóra sem tisztázódott, ennek bizonyítékeként idézi a 1900/20 200. számú belügyminiszteri rendeletet. A Széll Kálmán aláírását viselő irat arra utalt, hogy valószínűleg túl sok személy szerepel a választók között régi jog alapján, ezért felszólította a központi választmányokat, hogy az új névjegyzékek összeállítása során a legnagyobb körültekintéssel járjanak el.³¹

A székelyek nemesi jogairól a huszadik század elején Kmety Károly megjegyezte, hogy a székelyek helyi és nem országos nemességgel bírtak, és csak a primorokat tekintették országos nemesnek.³² Kmety szerint a régi jog alapján választók körébe a „nemesek és a megyei követválasztásra jogosult honoratiorok, sz. kir. városi polgárok és szabadkerületi választók voltak felvehetők”, ha 1848 és 1872 között őket ezen az alapon írták be a választók névjegyzékébe.³³

A magyar jogi lexikon 1907-ben megjelent 6. kötetében foglalkozott a székelyekkel. A székelyek jogáról szóló szócikk szerint a 4 rendbe sorolt székelyek – „főnemesek” (*primores*), lófők (*primipili*), darabontok (*prixidarii*) ... és városi polgárok – közül az első három nemesnek minősült. Közöttük csupán vagyoni különbség létezett. A nemesség bizonyítására két lehetőség volt. Az egyik a katonai szolgálatra kötelezett székelyek összeírására készített lustralis könyvekbe felvett őstől való leszármazás bizonyítása volt. A másik esetében pedig a „vajdák és fejedelmek” által kiállított oklevelek bemutatása, melyben a fejedelem jutalomképpen engedélyezte a székely személy számára az egyik rendből a másikba való átlépést. A két lehetőség egyike elegendő volt tehát a székely nemesi cím elismertetéséhez.³⁴

Tehát a 20. elején elfogadott jogi álláspont szerint a közsékelyek nemesnek számítottak, így ezen az alapon joggal bírhattak választójoggal. Abban azonban nem volt egységes a kor jogi felfogása, hogy nemességük országos nemességnek számított-e.

Gerő József 1933-ban született munkájában összefoglalta azokat a jogelveket, melyek alapján a dualizmus időszakában és a két világháború között a nemesi címeket elismerték. Gerő Kmetyvel ellentétben a székelyeket országos nemeseknek tartotta, akik jogaikat nem az uralkodóktól kapták, hanem földjük ún. ösfoglalása alapján bírták és gyakorolták. Ferenc József 1869-ben erre az ösfoglalásra alapozva erősítette meg kiváltságaikat. Ebben a jogban a székelyek

³⁰ Dósa, 1861. 96–102.

³¹ Szivák Imre: Országgyűlési képviselőválasztás és curiai bíraskodás codexe. Bp. 1901. 17–19.

³² Kmety Károly: A magyar közjog tankönyve. Bp., 1905. 83. (a továbbiakban: Kmety, 1905.)

³³ Kmety, 1905. 272.

³⁴ Magyar jogi lexikon hat kötetben. I–VI. kötet. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1898–1907. VI. 417–419.

mindhárom rendje részesült, hiszen a székelyek tagozódását a földbirtok és a vagyon mértéke eredményezte. Gerő azonban megjegyezte azt is, hogy a székely nemesség különbözött a magyartól, hiszen számos olyan eset létezett, amikor egy család magyar, erdélyi és külön székely nemesi oklevelet is kapott, valamint székely nemes számára adtak erdélyi vagy magyar nemesi rangot.³⁵ A szövegben rejlő ellentmondásokon túl annyi biztosan megállapítható, hogy a korszakban kialakult egy olyan jogi értelmezés, ami a közsékelyek esetében is elismerte a nemesi címet, és annak egyik fontos következményeként a régi jog alapján való választójogot.

Balogh Judit munkájában részletesen bemutatta a székely nemesség eredetét, a fogalomhasználat problematikáját. Ő úgy látja, hogy a 17. század végére egyértelműen megváltozott a székelyek jogi helyzete. János Zsigmond 1562-es segesvári országgyűlésen hozott határozataiban megszüntette a székelyek kollektív nemességét. Balogh véleménye szerint ezt követően a székely nemes kategória csak a primorokat és a lófőket illette meg. Ez a két réteg a földjükön lakókat jobbagyként bírhatta. A székely köznép, a gyalogos szabad székely, a fejedelem jobbagyává vált. Így sikerült megakadályozni, hogy a két első székely csoport jobbagyává váljon.³⁶ A 17. századra a közsékelyek azonban visszakapták szabadságukat. Báthory Zsigmond 1601. december 31-én, Déván kiadott kiváltságlevelében a székelyeket kiemelte a „pór és nem nemes állapotból és rendből”, és megengedte számukra, hogy azon kiváltságokkal és szabadalmakkal éljenek, „aminővel őseik éltek a régi dicső magyar királyok idejében”. A felszabadított székelyeket libertinusnak vagy szabadosnak nevezték.³⁷ A szerző kiemeli, hogy a 17. század eleji oklevelek külön említik a nemeseket és a lófőket, tehát ekkor csak a primorok számítottak nemesnek.³⁸ Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején gyorsult fel a székely nemesség kialakulásának és a székely társadalomról való leválásának a folyamata. A fejedelmek által adott adományokkal és oklevelekkel rendelkező személyeket nevezték a 16. század végétől nobilisnek. A lófők is törekedtek ilyen adománylevelek megszerzésére. A nobilis réteg leválása konfliktusokkal terhelt folyamat volt, melynek következtében egyfajta távolságtartás alakult ki a székely nemesség és a közsékelyek között, ami a 18. században a házassági stratégiákban is éreztette hatását.³⁹

Az utókor történésze tehát a 17. századra datálva megállapítja, hogy a közsékelyek elvesztették nemesi kiváltságaikat. Ez a nézet természetesen szöges ellentétben áll azzal az állásponttal, amit a 19. század végén és a 20. század elején keletkezett munkákban olvashatunk. A problémára Ruszoly József is utal cikkében, amikor megállapítja, hogy a régi jog 1848-as meghatározása nem volt elég egyértelmű, és ezért későbbi jogvitákhoz vezetett.⁴⁰ Az 1848. évi erdélyi

³⁵ A m. kir. belügyminiszter által igazolt nemesek 1867–1937. Szerk.: *Gerő József*. Bp., 1938. 13–16.

³⁶ *Balogh Judit*: A székely nemesség kialakulásának folyamata. Kolozsvár, 2005. 53–55. (a továbbiakban: *Balogh*, 2005.)

³⁷ *Balogh*, 2005. 74–76.

³⁸ *Balogh*, 2005. 77.

³⁹ *Balogh*, 2005. 139–143.

⁴⁰ *Ruszoly*, 1998. 480.

választójogi törvény ugyanis úgy szól, hogy a vármegyékben, Fogaras -vidéken, és a székely székekben azok fognak választójoggal bírni, akik „az 1791-beli 12-ik törvénycikk szerint közgyűléseken szavazattal bírván, az országgyűlési követek választásába is befolyni eddig is jogositva voltak; ha szinte ezen jog gyakorlatában ezelőtt korlátolva is lettek volna.”⁴¹ A hivatkozott törvénycikk 2 paragrafusa szerint a székely székek közgyűléseinek – az ún. giras gyűléseknek – tagjai csak „a székből való összes birtokos nemes”⁴² lehetett. A probléma továbbra is abban áll tehát, hogy a közsékely nemes volt-e, hiszen ebben az esetben joggal tarthatott igényt a népképviseleti rendszeren belül is az automatikus választói jogosultságra, bár ezt már természetesen nem örökíthette tovább.

Orbán Balázs éles reakcióiból talán arra következtetünk, hogy ez a kérdés az új választójogi szabályok születésekor talán nem volt olyan egyértelműen eldöntött tény, mint emilyennek a 20. század elején látható. Esetleg fennállhatott annak a veszélye, hogy csupán a primorok és a lófők nemesi rangját ismeri el a magyar országgyűlés a választójog megadásakor. Ennek a nem pusztán terminológiai kérdésnek a tisztázása, vagyis hogy a közsékelyek pontosan milyen körülmények között jutottak hozzá szinte általános választójogukhoz, igen érdekes adalékokkal szolgálhat a népképviseletre való áttérés időszakának erdélyi viszonyairól.

3.3. A városi lakosság tulajdon alapú választójoga

A választási szabályok további tárgyalása során került sor a városi lakosságot érintő változásokra. A törvényjavaslat is tartalmazta azt a megkötést, hogy csak abban az esetben kap választójogot a városban lakó polgár, ha a házához alá eső háza, legalább három lakrészből áll. Orbán Balázs ekkor a marosvásárhelyi polgárok választójogát védelmezte, hiszen – szavai szerint – a korábbi szabályozás értelmében 315 forint érték elegendő volt a választójog megszerzéséhez, az új szabály által megkövetelt három lakrészes ház azonban „több ezer forintot” ér. A polgárság üldözőjének nevezte a kormányt, melynek tevékenységét igen szűklátókörűnek tartotta, mivel a „legműveltebb, leghazafiasabb, és legmagyarabb osztályának ily kitagadása” „előrehaladásunk, sőt lételünk legerősebb oszlopát” dönti meg.⁴³ A probléma azonban nem csupán Erdélyt érintette, hiszen Gyula város példáján tiltakozott Beliczay Rezső is az új szabályok ellen.⁴⁴ Szapáry Gyula válaszában csak Beliczay Rezső felvetésére reagált. Gyakorlatilag kétségbe vonta, hogy a 315 forint értékben összeírt lakóházak valóban azzal az értékkel bírnak-e, és utalt arra, hogy a három lakrész megkövetelése sokkal jobban ellenőrizhető, mint az ingatlan piaci értéke.⁴⁵

⁴¹ Coprus Juris Hungarici 1848. évi erdélyi törvénycikkek

⁴² Coprus Juris Hungarici 1791. évi erdélyi törvénycikkek

⁴³ Képviselőházi Napló 1872. XI. 364–365.

⁴⁴ Képviselőházi Napló 1872. XI. 365–367.

⁴⁵ Képviselőházi Napló 1872. XI. 367.

3.4. A földadóminimum kérdése Erdély esetében

Az áprilisi törvények értelmében Magyarországon negyed jobbágytelek után kaphatott a lakosság földtulajdonra alapuló választójogot. Ezt a szabályt a rendezett úrbéri állapotok hiányában természetesen Erdélyben nem alkalmazhatták, és ezért már 1848-ban is a befizetett adó összege szerepelt cenzusként. A külön szabályozás 1874 után is fennmaradt. Magyarországon községenként állapították meg a hajdani negyed jobbágytelek után fizetett minimális adóértéket, aki pedig ennyit fizetett választójogot kapott akkor is, ha földjének nagysága elmaradt attól. A megszüntetett Határőrvidéken, a Partiumban és a szabad kerületekben sem lehetett azonban az úrbéri viszonyokra alapozni, ezért itt megállapították, hogy mekkora földterület felelhet meg egy negyed jobbágyteleknek – a Határőrvidéken tíz 1600 négyszögöles hold, a Partiumban és a szabad kerületekben pedig 8 hold –, és így alkalmazták az előbb bemutatott szabályt. Erdélyben azonban a föld nagyságát nem vették figyelembe, hanem annak továbbra is csupán a jövedelmét vették alapul. A törvénytervezet 5. paragrafusa kimondta, hogy a földadókataszter alapján 84 forint jövedelemmel kell rendelkezni, vagy első osztályú ház birtoklása esetén 79 forint 80 krajcár, magasabb osztályú ház birtoklása esetén 72 forint 80 krajcár után kellett földadót fizetni. Itt a törvénytervezet logikája tehát éppen ellentétesen működött, mint ahogy az az úrbéri állapot nélküli magyar területeken megfigyelhető volt. Ez pedig igen kedvezőtlenül érintette az erdélyi földművelőket.

A földadóminimumot meghatározó 4. paragrafus július 12-ei heves vitája során ismét a figyelem középpontjába került Erdély ügye. Kozma Parthén (Partenie Cosma), a belényesi román képviselő hozzászólása izzította fel a kedélyeket. A képviselő kiemelte, hogy míg Magyarországon 8 hold föld után jár a választójog, addig Erdélyben 36 hold föld tulajdonlására van szükség, hogy a megkívánt 8 forint 50 krajcár adót fizessen valaki. Kozma képviselő tiltakozott a külön erdélyi szabályozás ellen, amit az unióval ellentétesnek tartott. Azt javasolta, hogy a Partiumban használt kulcsot alkalmazzák az erdélyi birtokosok esetében is. Felhívta a figyelmet arra, hogy a tárgyalt szabályozás eredményeképpen konzerválódik a választási rendszer, amit továbbra sem lehet népképviselőnek nevezni, hiszen a választók kétharmada korábbi kiváltságain alapulva birtokolja majd a szavazati jogot. A belügyminisztert azzal vádolta, hogy nemzetiségi kérdést csinál a választójog és a választókerületi beosztás ügyéből, amit azonban nem saját meggyőződéséből tesz, „hanem csak némely önző erdélyi urak kedvéért, kik csak úgy tudják magukat érvényesíteni és föntartani, ha abból nemzeti kérdést csinálnak, hogy Erdélyben a jogegyenlőség létesítessék.”⁴⁶

A belügyminiszter helyett báró Kemény Gábor válaszolt, aki cáfolta, hogy 36 hold földet kellene bírni a választójoghoz, hiszen annak jövedelme nagymértékben függ a művelési ágtól. Azt állította, hogy 4–8 hold művelt föld birtoklása elegendő a választójoghoz. Ezen az alapon elvetette Kozma javaslatát.⁴⁷

⁴⁶ Képviselőházi Napló 1872. XII. 29–32.

⁴⁷ Képviselőházi Napló 1872. XII. 32.

A vitához hozzászóló Pap György (Gheorghe Pop de Bășești) szerint teljesen természetes, hogy a magyarok számára az unió fontos ügy. „Mert Erdély a magyar birodalomnak archimedesi sarkpontja, s megvallom nekem, mint különben román nemzetiségű egyénnek nincs kifogásom ellene; mert ha már a sors ide ezen földre vetett, melyet szeretett hazánknak nevezünk s tartunk, melyen a magyar koszorús költő szerint együtt kell élnünk és halnunk,” –mondotta. Éppen az unió betartását kérte számon az országgyűlésen. Erdély külön szabályozásában csak egy dolgot tudott felfedezni, ez pedig a románok választójogi korlátozása volt. Kozmához hasonlóan ő is a partiumi szabályok erdélyi alkalmazását javasolta.⁴⁸

Az egyre hevesebb vitában a Fehértemplomot képviselő Babes Vince (Vincențiu Babeș) emelkedett szólásra, ő is Kemény Gábor szavaira válaszolt. „Én csak csodálkozásomat fejezem ki az iránt, hogy azon urak, kik ezelőtt 26 évvel „unió vagy halál-t kiabáltak, ma minden argumentummal a különbség, disunio mellett szólalnak föl”, most azonban a magyar nemesek képviselik a különállás, a románok pedig az unió ügyét. Beszéde során hivatkozott a választók etnikai összetételére, adatai szerint Alsó-Fehér vármegyében a lakosság 93,94%-a román volt, de a választók esetében 20%-ot sem adtak. Úgy látta, hogy a belügyminiszter a parlamentarizmus logikájával szemben, Erdély ügyében a magyar nemességhez szolidáris. Becsületes magyar nemes, mint nagy derűség közepette kijelentette, ilyen lépésre nem szánhatja magát, csak ha miniszterként elfelejt becsületes nemes maradni.⁴⁹

Kemény Gábor válaszában ugyan kétségbe vonta Babes szavait, de elismerte, hogy nem tartaná célszerűnek, hogy választók között a románok többségbe kerüljenek. Ezt a nézetét úgymond a történelmi tapasztalatára alapozta: „csak néhány évvel azelőtt, láthattuk a szebeni országgyűlésen, a hol önök románok voltak többségben, hogy a Leopoldi diplomát, Erdélynek az alaptörvényét, melyre most már sokszor hivatkoznak: magok a román képviselő urak is az első alkalommal könnyedén föladták, azt mondták: fölösleges, nem szükséges!”– hivatkozott az 1863-as országgyűlés eseményeire.⁵⁰

A földadóminimum ügye július 18-án is terítékre került. Ekkorra már kiderült, hogy a románoknak nem sikerül elérni a partiumi szabályozás behozatalát, ezért az adószámítás módja körül bontakozott ki szenvedélyes polémia. A kérdés lényegét az képezte, hogy a 8 korona 50 krajcáros minimális adóösszegbe, a 10%-os földadó mellett, beszámít-e a 3%-os pótdadó és a 9%-os földtehermentesítési járulék. Ebben az esetben ugyanis alacsonyabb jövedelemmel lehetett volna választójoghoz jutni. A magyar képviselők visszautasították ezt, Kemény Gábor azzal érvelt, hogy így duplájára nőne a választók száma, aminek elvetésekor ismét az 1863-as évre hivatkozott: „Általános tájékozásképen legyen szabad fölemlíteni, egy adatot, tudniillik azon választási census, a mely mellett Schmerling és Nádasdy a szebeni tartományi gyűlést egybealakítani helyesnek tartották, csaknem ugyanaz volt, a melyet jelenleg ajánl a központi bizottság.”. Az így

⁴⁸ Képviselőházi Napló 1872. XII. 36–38.

⁴⁹ Képviselőházi Napló 1872. XII. 39–41.

⁵⁰ Képviselőházi Napló 1872. XII. 44.

összegyűlt szebeni tartománygyűlésen a magyarok és székelyek kisebbségbe kerültek „a többiek mind engedelmesen megjelentek és képviselőt küldtek a Reichsrathba.” Beszéde végén még visszautasította, hogy nemzetiségi kérdést csinálnak a választójogi törvényből.⁵¹

Az egymást érő felszólalások közül még Orbán Balázs július 20-ai beszédét érdemes kiemelni. Melyben arra kérte a kormányt, hogy a Partiumra, a Határőrvidékre és Erdélyre nézve új javaslatokat készítsen, hiszen az akkor tárgyalat ellentétesnek tartotta az unió szellemével. Beszéde elején kijelentette, hogy azt a jogot, amit a székelyeknek követelt, kész minden férfira kiterjeszteni, azt azonban hozzátette, hogy az csak akkor lehetséges, „mihelyt az arra megkívántató föltételek meglesznek”. Ő is kiemelte, hogy a különszabályozás miatt hatalmas anomáliák keletkeznek Erdély és Magyarország között. „Erdély minden fiának Székely-, szász- és oláhnak, s így az nem nemzetiségi, hanem nemzeti sérelmet involvál magában” – mondta. A szászokat nevezte a leghátrányosabb helyzetbe kerülő csoportnak, mivel a nemesek közül 30 ezret románnak tudott. Felhívta a figyelmet a székely közbirtokosságok problematikájára is, ahol az osztatlan közös tulajdonlás éppen a legértékesebb földeket érintette. Az országgyűlést teljesen tájékozatlannak tartotta Erdély ügyeit illetően, ezért egy alaposabban előkészített törvényjavaslatot kért számon a kormányon.⁵²

A választójogi törvény vitája során tehát feltűnő figyelem kísérte Erdély helyzetét. A választójog kiterjesztése, vagy annak megszorítása szoros kapcsolatban állt a nemzetiségi kérdéssel, történt ez annak ellenére, hogy mind a Deák párt, mind pedig a Balközép politikusai tagadták ezt. Talán báró Kemény Gábor szavai árulkodtak leginkább ennek ellentétéről, hiszen ő újra és újra emlékeztette a házat az abszolutizmus éveiben folytatott román politikára. A választójog kérdésében közös platformra került a székely érdekeket képviselő Orbán Balázs és a román képviselői csoport, hiszen mindkét fél az erdélyi külön szabályozás problémáira hívta fel a figyelmet. A földadóminimum ugyanis egyszerre sújtotta Erdély lakosait, függetlenül azok nemzetiségi hovatartozására.

3.5. Az új megyei beosztáshoz alkalmazkodó választókerületi rendszer vitája

Mint azt az előzőekben láthattuk, már a választójogi törvény vitája során is szóba került a kerületi beosztás. Szapáry Gyula ugyan 1874 őszére ígérte a kérdés rendezését, de erre akkor nem került sor. Az új beosztás elkészítését megelőzte a vármegyerendszer reformja. Ez és az új kerületi beosztást szabályozó törvénycikkek azonban már a Tisza-kabinet működésének első szakaszában kerültek a képviselőház asztalára.

A szükségessé váló új kerületi beosztás tervezetét Tisza Kálmán miniszterelnök és belügyminiszter 1877. március 22-én terjesztette az országgyűlés elé. Arra kérte a házat és a közigazgatási bizottságot, hogy minél hamarabb folytassa le a törvényjavaslat vitáját, hiszen az 1878-ban esedékes választások komoly

⁵¹ Képviselőházi Napló 1872. XII. 181–184.

⁵² Képviselőházi Napló 1872. XII. 207–208.

időzavart eredményeztek.⁵³ A közigazgatási bizottság elnöke, Pulai Kornél április 25-én számolt be a bizottsági munkálatok befejezéséről.⁵⁴

A miniszterelnök kérésének megfelelően az országgyűlés gyorsított ütemben vette napirendjére a törvényjavaslatot, és két vitanap alatt be is fejezték az általános és a részletes vitát. Az általános vitát megnyitó előadó, Pulay Kornél április 28-án ismertette a törvényjavaslatban szereplő legfontosabb változásokat, melyek elsősorban Erdélyt érintették. Az előterjesztés Abrudbánya, Csíkszereda, Ilyefalva, Hátszeg és Vajdahunyad városok önálló képviselőihez való jogát megszüntette. Szamosújvár, Gyulaféjérvár és Erzsébetváros a korábbi két-két képviselő helyett csak egy-egy választására kapott jogot. Brassó és Nagyszeben pedig két-két képviselővel szerepelhetett az új parlamentben. Így Erdély képviselőinek száma 75-ről 73-ra csökkent, a felszabaduló két helyet pedig Budapestnek szánták.⁵⁵ Szükséges megjegyezni, hogy az előadó rosszul számolta össze a változás eredményeképpen keletkező kerületeket, mivel mind a törvénytervezetben, mind pedig a szentesített törvénycikkekben 74 és nem 73 erdélyi kerület szerepelt.

A két vitanap során a felszólalások szinte csak Erdélyhez kapcsolódtak, a rendezés logikáját kérdőjelezték meg erdélyi magyar, szász és román képviselők.

A vitát Molnár Antal, Szamosújvár képviselője kezdte. Kifejtette, hogy a törvénytervezet nem csökkenti az erdélyi anomáliákat, hanem éppen fokozza azokat. Úgy látta, hogy a kormány a rendezés látszata mögött fő célként – úgy látta – a kormány az erdélyi magyar városok befolyását óhajtotta csökkenteni. A népességszámmal és választói létszámmal indokolt új rendszer így Erdély politikai és etnikai viszonyait felborítja. Visszautasította a törvényjavaslatot, mert az gyengítette a városok politikai befolyását, hiszen a városok egy részét a megyék ellenőrzés alá rendelte. A tervezet fő céljának nem a kerületek kikerekítését, hanem az erdélyi magyar városok befolyásának csökkentését tartotta. Úgy látta nem enyésztek el a régi anomáliák, hanem újak keletkeztek. A városok önálló képviselőihez való jogának elvétele a magyarság és a magyar állam érdekeivel ellentétes folyamatnak tűnt számára. Felszólította Tisza Kálmánt, hogy módosítsa a javaslatot, és Erdélyben erősítse, ne pedig gyengítse a városok jogait, melyeket a „politikai és nemzetiségi anomáliák” „jogos ellenszerének” tartott.⁵⁶

A budapesti szabadelvű képviselő, Schwartz Gyula az egész tervezett rendszert kritizálta. Sokkal nagyobb átalakítást tartott volna szükségszerűnek, a kis létszámú városi kerületek megszüntetésével teljesen egyetértett, de ő a képviselők számának 300 főre való csökkentését és Budapest szerepének fokozását is szükségszerűnek tartotta. A királyhágón-túli kerületek számát csökkentette volna, hiszen ott „néhány száz választó nem eszmecsere utján választ, ... hanem egynéhány volt földesúr, pap, néhány kormányhivatalnok, vagy szolgabíró” befolyásának alatt „gyakran országos ügyekben teljesen tájékozatlan embert választ képviselőnek.” A Molnár Antal által felvetett nemzeti érdekre is vála-

⁵³ Az 1875. évi augusztus hó 28-ra hirdetett országgyűlés Képviselőházának naplója. I–XVIII. kötet. Szerk.: Nagy Iván. Bp., 1876–1878. X. 201. (a továbbiakban: Képviselőházi Napló 1875.)

⁵⁴ Képviselőházi Napló 1875. X. 270.

⁵⁵ Képviselőházi Napló 1875. X. 287.

⁵⁶ Képviselőházi Napló 1875. X. 287–289.

szolt: „Én részemről, mint bárki más e házban, magyar államot akarok Magyarországon, de még látszatát sem akarom annak, hogy mi a magyar elemnek többségét ily utón akarjuk biztosítani; a magyar nemzetnek erre szüksége nincs, a magyar nemzet értelmisége elutasít magától ily eszközt. Itt a magyar nemzet van hivatva uralkodni, nemcsak hosszas századokon alapuló történelmi jogánál fogva, hanem hivatva van teljesen kétségbe vonhatatlan erkölcsi és értelmi magaslatánál fogva, azért az ily kirívó anomáliákat orvosolnunk kell, még ha örököltük is azokat azon hagyománnyal, hogy a magyar fajnak a többség biztosított. Szálljunk szembe ezen anomáliákkal és hajtsunk azon teoriára, mely azt tanácsolja nekünk, hogy a magyar nemzetnek ily mesterséges eszközre szüksége nincs és csak az igazság és méltányosság elveit tartsuk szem előtt.” A nemzetiségekkel szemben alkalmazott ún. választási földrajzot tehát visszautasította, és a valódi városok szerepének fokozását kérte számon az új törvénytervezeten.⁵⁷

Ezt követően Mocsáry Lajos emelkedett szólásra. Ő nem látta szükségszerűnek, sőt egyenesen károsnak tartotta a Schwartz Gyula által felvetett általános átalakítást. Elismerete ugyan, hogy az erdélyi anomáliák egy része megszűnt, és így jelentősen javult a román nemzetiség képviselői lehetősége, de további lépéseket tartott szükségesnek. További 10, 10 000 főt el nem érő erdélyi várostól elvetette volna a képviselői jogot, és Marosvásárhely, Gyulafehérvár valamint Nagyszeben esetében csak egy képviselő választását tartotta jogszerűnek. A magyar szupremácia fenntartásának igényével nem vádolta a kormányt, hiszen meglátása szerint az új rendszer több ponton nyilvánvalóan a románoknak kedvezett. Véleménye szerint a kis kerületeket, azért nem szüntették meg, hogy ezekben a máshol elbukott kormánypárti képviselők számára biztos győzelmet hozó, „vigaszverseny”-re nyíljon lehetőség. Ellenzéki képviselőként természetesen visszautasította ezt a szándékot.⁵⁸

A szászok kritikai hozzászólásait Fabriczius Károly, Segesvárról származó képviselő beszéde nyitotta meg. A kormány a választók létszámával kapcsolatos statisztikai adatokkal indokolta a változást. Erdélyben a régi jog alapján választók azonban a magyar területek javára torzították a rendszert. A Szászföldön pedig „tabula rasa” történt, hiszen az előkelő városok korábbi előjogaikat részben elvesztették. Foglalkozásszerkezeti adatokkal, valamint az analfabéták számával támasztotta alá azt a véleményét, hogy Erzsébetváros, Oláhfalu, Szék, Kolozs, Vízakna, Bereczk, Szamosújvár, Székelyudvarhely, Gyulafehérvár, Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy gyakorlatilag nem minősültek városnak. Így az önálló képviselői jogukat el akarta törölni. Nem értett egyet azzal, hogy ez az átalakulás a magyarság többségét veszélyeztetné, mivel a román kerületeket a magyar politikusok legfontosabb bázisának tartotta.⁵⁹

Steinacker Ödön (Edmund Steinacker), Szeben képviselője is különbséget tett az erdélyi kerületek között. Nem tartotta a népképviselői jelleggel összeegyeztethetőnek azt, hogy azonos mércével mérje a régi jog alapján és a cenzus

⁵⁷ Képviselőházi Napló 1875. X. 289–292.

⁵⁸ Képviselőházi Napló 1875. X. 293–295.

⁵⁹ Képviselőházi Napló 1875. X. 295–296.

alapján választókat. Úgy látta, hogy figyelembe kellett volna venni a települések kulturális és gazdasági mutatóit is, és ennek megfelelően, a valóban városi funkciót ellátó településeknek lehet képviseleti jogot adni. Elismerte ugyan, hogy a törvénytervezet előrelépést jelent ezen az úton, de Segesvár, Medgyes, Beszterce, Szászrégen és Szászsebes városok számára is Nagyszebenhez hasonló jogokat követelt. Hiszen ha történelmi elvek alapján a kis jelentőségű helyek is képviselthez jutnak, akkor a szász városoknak is jár ugyanez a jog. Szerinte egyébként a szászok 1874-ig bírtak ezzel, hiszen a székeket úgy képviselték, hogy az egyik követet a város, a másikat a vidék választotta, csak Szászrégen volt más helyzetben. Mi lehet a változás valódi oka? – tette fel a kérdést. A magyar szupremáciára való törekvés nem, hiszen a törvényjavaslat indoklásában ez nem szerepelt. Ennek ellenére azonban mégis azt a látszatot keltette számára a tervezet, hogy tudatosan a magyar érdekeket képviseli a szászokkal szemben.

A nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban pedig a következő szavakat mondta: „Különbén legyen szabad ez alkalommal egy pár őszinte és higgadt szót mondanom a suprematiáról. Nincs e hazában bármely ajkú hazafias, vagy csak egészséges gondolkozású ember, a ki el ne ismerné a magyar elem hegemoniájának természetes, jogosult, sőt szükséges voltát, és a hivatalos nyelvnek bizonyos praeponderentiáját. De ha a gyakran hangoztatott jogegyenlőségnek értelme és tartalma van: ez csak azt jelentheti, hogy a magyar nemzetiség, mint *prima inter pares* és első sorban államalkotó viszi a vezérszerepet. Méltóztassanak elhinni, hogy a nem magyar ajkú és különösen németajkú honpolgárok örömmel és őszinte baráti érzülettel fogják észlelni a magyar nemzetiség gyarapodását és intenzív fejlődését, a mennyire ez saját gyakran tapasztalt erejéből és korszerű törekvéseiből ered.” A törvényjavaslat, meglátása szerint, azonban nem ezt az érzületet erősítette a nemzetiségek körében.⁶⁰

Az igen rövid általános vitát Tisza Kálmán zárta. A miniszterelnök-belügy-miniszter változatlan formában javasolta elfogadásra az eredeti szöveget. Arról beszélt, hogy nehéz a kormányt a szupremácia fenntartásával, vagy a szászokkal szembeni korlátozó magatartással vádolni. Hiszen több helyen éppen a magyarság érdekeinek sérelmére módosult az erdélyi kerületi beosztás, Nagyszeben és Brassó pedig igen jelentős szerepet kapott az új rendszerben. E két város kivételével azonban új jogokat nem akartak adni. A városok esetében, Erzsébetvárost kivéve, arra voltak tekintettel, hogy legalább 300 választója legyen egy településnek. A régi joggal kapcsolatban megjegyezte, hogy ebből nem lehet messze menő következtetéseket levonni, csak annyit, hogy a lakosság a legegyszerűbben igazolható módon folyamodott a választójogért. Molnár Antalnak azt válaszolta, hogy ő hátszándékot lát a kormány munkája mögött, de Molnár nem beszél arról, hogy a nemzeti álca igazából csak arra jó a képviselő számára, hogy mandátumát, a második szamosújvári helyet védelmezze. A törvényjavaslat legfontosabb céljaként Erdély és Magyarország közötti különbségek csökkentését jelölte meg. Ebben a vonatkozásban, minimális átalakítással nagy előrelépést látott megvalósulni. Állítását statisztikai adatokkal támasztotta alá. 1875 előtt Erdélyben a legnagyobb megyei kerületben 105 557 lakosra jutott egy mandátum, a

⁶⁰ Képviselőházi Napló 1875. X. 297–300.

legkisebben pedig 6195-re. Az új törvény szerint a legnagyobb választókerület 49 000 fős, a legkisebb pedig 27 000 fős lesz. A városok esetében a legnagyobb kerület 13 000 fős volt, a legkisebb 1200 fős. Az új rendszerben, ha Erzsébetvárossal a 2500 fős kivétellel nem számolnak, akkor a legkisebb és a legnagyobb kerület között az 1:10-ről 1:3-ra javul az arány, ezáltal Magyarországon 34 000 főre, Erdélyben pedig 38 800 lakosra jut egy képviselő. Beszédét a következő szavakkal zárta: a „törvényjavaslat mondom, midőn Erdély más ajkú lakosai iránt igazságos volt: még ma is épen a szászokat részesíti nem megvetendő, de a helyzet fejleményei folytán szerintem is igazolt kedvezménybe; de a mely másfelől ott, a hol kitézőtt irányába az esett, hogy a magyar elemnek kedvezzen, ezt sem tartotta magától elutasítandónak.”⁶¹

Ezt követően Ghyczy Kálmán, a képviselőház elnöke részletes vitára bocsátotta a törvénytervezetet. A részletes vita során Hevessy Márton próbálta módosító javaslatával elérni, hogy 11 kisebb erdélyi várost vonjanak össze megyei területekkel.⁶² A Mocsáry Lajos korábbi felvetésére támaszkodó javaslatot, a vonatkozó paragrafusok tárgyalásakor a képviselőház elvetette.

Gebbel Károly (Carl Gebbel) szász képviselő megismételte Steinacker Ödönnek az általános vitában elhangzott javaslatát, mely meghagyta volna ugyan a 10 legkisebb erdélyi város képviselőjét, de Besztercének, Medgyesnek, Szászsebesnek és Szászrégennek megadta volna ugyanezt. A javaslatot Tisza Kálmán, a korábban hangoztatott érveinek megismétlésével visszautasította, és az országgyűlés ennek megfelelően leszavazta.⁶³

Az április 30-án folytatódó vitában, a városi kérdést követően, Beszterce–Naszód vármegyével foglalkoztak. Földváry János azt javasolta, hogy a megyéje kettő helyett három képviselői helyet kapjon. Ezt azért is méltányosnak tartotta, mivel Beszterce–Naszód kivételt képezett Erdélyben, hiszen a választói jogsultságukat elsősorban census alapján kapták meg. Tisza Kálmán ugyan elvetette a javaslatot, de Kállay Béni kiállt mellette. Kállay külön kiemelte, hogy a terület román lakosságú, és ez a kedvező gesztus nagyobb választási aktivitásra serkentheti őket. A vitába bekapcsolódó Steinacker Ödön szólott arról, hogy a kétszerte több lakosú, és ennek ellenére azonos adót befizető Szilágy hat helyet kapna, így gyakorlatilag Beszterce–Naszód lenne a legkedvezőtlenebb helyzetbe kerülő terület Erdélyben. Különösen érdekes volt Kemény Gábor beszéde. Aki amellet, hogy a változás szükségességét sürgette – 1848-ban nem népképviselői, hanem törvényhatósági alapra helyezték Erdélyben a választókerületeket –, azt az 1874-ben már többször hangoztatott vádat is megemlítette, hogy a naszódi románok is elküldték képviselőjüket a szebeni országgyűlésre. Egyébként ott jelentek meg először, hiszen a Határőrvidékre az 1848. évi törvények nem vonatkoztak. Kiemelte azt is, hogy az átlagos lakosságszám ugyan 49 000 fő kerületenként, de Naszódon 453 fő, Besztercén pedig 834 fő választót írtak csak össze.⁶⁴ A vitához még támogató beszédével ugyan a kis-küküllői szabadelvű

⁶¹ Képviselőházi Napló 1875. X. 300–302.

⁶² Képviselőházi Napló 1875. X. 304.

⁶³ Képviselőházi Napló 1875. X. 305–306.

⁶⁴ Képviselőházi Napló 1875. X. 310–312.

képviselő, Horváth Gyula is hozzászól, de a képviselőház követte a miniszterelnöki útmutatást, és a megye két helyet kapott.⁶⁵

Ezt követően leszavazták Hevesy Márton Szolnok–Dobokát érintő előterjesztését, melyben a képviselő arra tett javaslatot, hogy Szamosújvár és Szék városát tagolják be megyei kerületek közé.⁶⁶

A részletes vita monotonitása azonban ekkor hirtelen megtört, hiszen egyrészt egy rövid időre nemcsak erdélyi kérdések kerültek terítékre, másrészt két ponton módosult az eredeti törvényjavaslat.

Dániel Ernő, Begaszentgyörgy szabadelvű képviselője Szilágy és Torontál vármegyék képviselői számának átrendezését javasolta a képviselőháznak. Arra hívta fel a ház figyelmét, hogy vármegyéjében eddig is jelentős anomáliák léteztek, amit a törvénytervezet nem orvosol. Torontálban, az önálló képviselőket megtartó Nagybecskerek és Nagyikinda városokon kívül 10 kerületet alakítottak ki, ahol 49 000 lakos és 2570 választó jut egy területre, szemben a magyarországi átlagos 35 000 fővel és 1900 választóval. Ez sokkal kedvezőtlenebb helyzet, mint Bács–Bodrog, Pest–Pilis–Solt–Kiskun vagy Bihar megye esetében előállt. Torontál egyenes adója 3 500 000 Ft volt, ami a legmagasabb volt az országban. A megyében az írni és olvasni tudók aránya az országos adatot (35%) megközelítette (34,7%). Tehát mind kulturális, mind pénzügyi alapon indokoltnak látta a terv átdolgozását. Egy képviselő hellyel többet kért Torontál számára, amit a statisztikai adatok tükrében túltreprezentált Szilágytól tervezett elvenni.⁶⁷

Pogonyi Dénes, a Szilágy megyei Zsibó képviselője ugyan vitatta szavait, de a kérdést Tisza Kálmán hozzászólása döntötte el, aki Dánielnek adott igazat. Tisza nem ellenezte az átrendezést, csak annyit tartott szükségyszerűnek megjegyezni, hogy a 11. torontáli kerületet Pancsova központtal alakítsák ki. A képviselőház a változtatást megszavazta.⁶⁸

Sikeres módosító indítványt nyújtott be a szepesszombati képviselő, Zsedényi Ede is, aki Abrudbánya és Verespatak önálló képviselőihez való jogának megtartását gazdasági és nemzeti alapon látta indokoltnak. „Annak lakosai (Abrudbánya és Verespatak) által az e vidéken vékonyan elszórt magyar elemekkel szorosabb kapcsolatban állván, képviselőjük megválasztásában mindig hazafias szellem által vezéreltetek.” A feleakkora lakosságú Kolozs mandátumát akarta Abrudbányának juttatni. Fabritius Károly ugyan elvetette a tervet, de Tisza Kálmán a képviselőházra bízta az ügyet. Hiszen a településtől azért vették volna el a jogot, mivel választóinak száma nem éri el a 300 főt, a kisebb lakosságszámú Kolozsnak pedig 335 választója volt. Az egyik mellett a lakosságszám, a másik mellett pedig a választói létszám állt. A következő hozzászóló, Hegedűs Sándor arról beszélt, hogy a 15 képviselőválasztó-joggal bíró város közül tizenegynek kevesebb lakosa volt, mint Abrudbányának és Verespataknak együttvéve. Abrudbányán csak az 1874-es törvény hatására esett vissza ily mértékben a választók száma, hiszen 1872-ben 598, 1869-ben még 783 fő választott.

⁶⁵ Képviselőházi Napló 1875. X. 314.

⁶⁶ Képviselőházi Napló 1875. X. 314.

⁶⁷ Képviselőházi Napló 1875. X. 314–317.

⁶⁸ Képviselőházi Napló 1875. X. 316–318.

Kolozs 335 választójának döntő többsége régi jog alapján volt szavazóképes, Abrudbányán azonban csak 3 ilyen jogállású személy élt. A magyarság érdekeinek hangoztatását nem tartotta célszerűnek, ehelyett a történelmi fejlődés és a bányatelep gazdasági fontosságára hivatkozott Abrudbánya érdekeinek védelmezése során. A képviselőház ezt a változtatást is elfogadta.⁶⁹

Az 1877. évi X. törvénycikk vitája ezt követően befejeződött. Az uralkodó 1877. május 6-án szentesítette azt, majd május 7-én az országgyűlés mindkét házában kihirdették.

A közigazgatás átszervezésének folyamata tehát alaposan megváltoztatta az eredeti választási rendszert. Az 1877. évi X. törvénycikk alapján Erdély 74 választókerületre tagolódott. 2 kerületre oszlott Beszterce–Naszód, Brassó, Fogaras, Kisküküllő, háromra Udvarhely, négyre Alsó-Fehér, Csík, Háromszék, Kolozs, Nagy-Küküllő, Szeben, Torda-Aranyos, ötre Marostorda és Szolnok–Doboka, Hunyad pedig hatra. Az önálló képviselőválasztói joggal felruházott városok köre is megváltozott, Csíkszereda, Illyefalva, Kolozs, Hátszeg és Vajdahunyad megyei kerületi központ lett, az 1848. évi II. erdélyi törvénycikkben nem szereplő Brassó és Nagyszeben pedig bekerült a sorba. Két kerületre osztották továbbra is Kolozsvár és Marosvásárhely városát, valamint Brassót és Nagyszeben, egy kerületet alkotott Abrudbánya, Bereck, Erzsébetváros Gyulafehérvár, Kézdivásárhely, Oláhfalva, Sepsiszentgyörgy, Szamosújvár, Szék, Székelyudvarhely és Vízakna.

1877-re tehát létrejött az a rendszer, ami lényegesen már nem változott az elkövetkező évtizedekben. 1910 után ugyan jelentős változás történt az ország választójogi rendszerében, de ennek alkalmazására már nem maradt idő. Jól láthattuk, hogy a változást szenvedélyes viták kísérték, melyben a kormányoldal kritikussai igen gyakran a nemzetiségekkel szembeni fellépéssel vádolták a hatalom képviselőit. A magyar kormány részéről elhangzottak ugyan olyan mondatok, melyek a magyarság érdekeinek védelmét hangsúlyozták, de a nemzetiségek hátrányos megkülönböztetését határozottan cáfolták. A változás irányítóinak szinte tojástáncot kellett járniuk, hiszen bárhogyan alakították át a rendszert, az érdeksérelmekkel járt együtt. Azt kellett tapasztalniuk, hogy a félmegoldások gyakran senkit sem elégítenek ki. Kiváló példa erre az erdélyi városok képviselőinek ügye. A magyar települések egy része elvesztette az önálló képviselői jogát, a két szász nagyváros pedig megkapta azt. A hozzászólók maximalizálni akarták saját elképzeléseiket, tehát vagy vesszen el minden település külön joga, vagy egyik se veszítse el, vagy minden jelentős szász város kapja meg azt. Kompromisszum gyakorlatilag nem született, a szabadelvű országgyűlési többség szavazta meg azt a változást, ami ugyan minden fél számára adott is és el is vett, de ezt az érintett felek nem fogadták el, vele szemben tiltakoztak.

Az azonban megállapítható, hogy a reformok eredményeképpen az anomáliák jelentősen csökkentek, az erdélyi viszonyok közelítettek a magyarországihoz. Arányosabbá, ha nem is arányossá vált a nemzetiségek képviselete. A probléma természetesen nem oldódott meg, de kérdés, hogy egyáltalán elvárható-e „tökéletes” megoldódás? Egy tisztán egyéni mandátumokra alapozódó, cenzusos vá-

⁶⁹ Képviselőházi Napló 1875. X. 319–321.

lasztási szisztémában egyáltalán nem oly egyértelmű, hogy mire kell tekintettel lenni a kerületek kialakításakor. A lakosságszám, vagy a választói létszám határozza-e meg a beosztást? Bármelyikre figyel a kerületi határok kialakítása során a hatalom annyi bizonyos, hogy egy időben viszonylag dinamikusan változó értékhez kapcsol egy statikus beosztást, ami előbb-utóbb elavulttá válhat. A kerületek kijelölése azonban nem csupán statisztikai kérdés, hiszen tekintetbe kell venni a lokális közösségek tradícióit is. Ha a struktúra nem illeszkedik a vidék társadalmának kapcsolati rendszeréhez, akkor a választópolgárok politikától való elfordulását is eredményezheti.

Fel kell arra is hívni a figyelmet, hogy a rendszer Erdélyben a magyarságnak, egy olyan beosztást sikerült találni, ami kiegészülve a census sajátos szabályaival csökkentette a nemzetiségek, elsősorban a románok lehetséges beleszólását az országgyűlési politizálásba. A vitát figyelemmel kísérve érzékelhető, hogy a „magyarországi” politikusok óvatosan közelítettek Erdélyhez, melyhez szoros mentális szálak is kötötték őket. Fordított helyzet figyelhető meg „Magyarországon”, ahol a kerületi beosztás elsősorban a magyarlakta területek számára volt kedvezőtlen. Ha az erdélyi vármegyék etnikai szerkezetét összevetjük a területek választóinak nemzetiségi összetételével, akkor igen jelentős magyar felül reprezentációt tapasztalhatunk. Ezt a speciális erdélyi cenzuszabályokkal sikerült elérni. Az egyéb magyarországi területeken hasonló anomáliák nem figyelhetőek meg. A huszadik század elejének választójogi vitáiban is többször előkerül Erdély problémája, mely a magyarság számára „elveszik” ha az általános választójogi reformot bevezetik.